

Bologna, és ami mögötte van

BARAKONYI KÁROLY (SZERK.): BOLOGNA „HUNGARICUM” – DIAGNÓZIS ÉS TERÁPIA.
BUDAPEST, 2009, ÚJ MANDÁTUM. 312 P.

Hazánk 1999-ben írta alá 28 másik európai ország képviselőjével közösen a Bolognai Nyilatkozatot - az abból kiinduló bolognai folyamat az elmúlt tíz évben gyökeresen átalakította az európai felsőoktatás arculatát. 2009-ben Leuvenben és Louvain-la-Neuveben a miniszterek a helyzet értékelése után meghatározták a következő évtizedre az európai felsőoktatási együttműködés legfontosabb területeit. Ebben az évben kezdődött el a bolognai folyamat tíz évének független értékelése is: a kutatói konzorcium a következő miniszteri találkozón, 2010. március 11-12-én Budapesten és Bécsben mutatja be e munka eredményeit. E rendkívüli miniszteri találkozónak az apropóját az Európai Felsőoktatási Térség létrehozására Bolognában kitűzött 2010-es céldátum adja, de a miniszterek az értékelésen túl természetesen megünneplik a kormányzatok, intézmények, oktatók és hallgatók közös erőfeszítésével elért eredményeket is.

Közben Magyarországon felfutott az első teljes alapképzéses (bachelor) évfolyam, s 2009-ben lezajlott a többciklusú képzési rendszer első felülvizsgálata is. Egyre több fórum foglalkozik a bolognai folyamattal, s e fórumokat a bolognai folyamat szükségességének vitatása helyett mindinkább a hazai bevezetés hiányosságaival történő kritikus szembenézés jellemzi.

Ebbe az értékelési-szembenézési folyamatba illeszkedik egy nemrégiben megjelent könyv is, a Bologna „Hungaricum” - Diagnózis és terápia, mely kritikus hangvételével (erre már maga a cím is utal) a megindult szakmai diskurzus érjlesztéséhez, minden fontos problémát bemutató és azok hátterét is feltáró alaposágával, a lehetséges kiutak felvázolásával pedig a vita strukturálásához járulhat hozzá. Barakonyi Károly, a kötet szerkesztője bevezetőjében jelezte is: nem akadémiai disszertációnak szánta művét, lázító röpiratot írt, ébresztőt akart fűjni.

A hat fejezetből álló könyvben a szerzők (Szabó Tibor és Schwarz Kitti egy-egy fejezetet, Marton Melinda pedig egy részfejezet jegyezték, a többi Barakonyi Károly munkája) alapvetően olyan kérdésekre keresik és adják meg a választ, hogy miért is kell a bolognai folyamat, hogy mi valósult meg eddig Magyarországon, s leírják azt is, hogy mit kellene tenni, hogy versenyképesebb, jobb minőségű legyen a magyar felsőoktatás.

Az első fejezet, a Bologna felülnézetben egy nagy összefüggésrendszerbe ágyazza a bolognai folyamatot, történetileg bemutatván: az egyetemek (funkciói) mindig is változtak, s e változásokat mindig a társadalmi és gazdasági környezet szükségletei kényszerítették ki. Barakonyi szerint a bolognai folyamatban a globalizáció hatására az egyetemekkel szembeni megváltozott elvárások fejeződnek ki. A fejezeten belül a globális felsőoktatási trendeket, köztük a tehetségekért folyó versenyt ismertetve külön rész foglalkozik a mobilitás kérdésével, rendkívül alapos elemzést adva

annak mibenlétéről és társadalmi-gazdasági hatásairól. Ezt követően a szerző röviden bemutatja a bolognai folyamatot, s áttekinti a Bolognai Nyilatkozat hat célkitűzésének magyarországi megvalósulását, rávilágítva a megoldatlan kérdésekre, a nem Bologna-kompatibilis jelenségekre.

A Bologna alulnézetben címet viselő második fejezetben Schwarz Kitti felsőoktatási vezetőkkel a képzésfejlesztésről készített mélyinterjúi során az új képzési rendszer kialakítását eldeformáló, a valódi képzési reformot aláásó tényezőket veszi górcső alá. Találkozhatunk itt egyebek mellett az információhiányból vagy rossz kommunikációból származó tévhitekkel, ismerethiánnyal, a szabályozási környezet hibáival (az erőltetett ütemű bevezetéssel, az időben elkülönült BA és MA fejlesztésekkel, a képzésfejlesztésnek az érintettekre bizásával, stratégiahiánnyal), egyéni és intézményi egzisztenciális érdekekkel, az egyetemek és a főiskolák pozícióharcával, érinthetetlen nagyágyúk (homo autonomus) szerepével, a MAB minőségértelmezésével. Igen érzékletesen jelenik meg az olvasó előtt az új programok kialakítását feladatuk kapó konzorciumok világa - szinte mintha magunk is ott ülnénk az üléseken. A szomorú következtetés: szétaprózódott, koncepciótlan, a nemzetközi trendeket/célokat és a gazdaság szükségleteit figyelmen kívül hagyó képzési struktúra jött létre, „a képzési reform elvérzett a komfortérzetért folytatott küzdelemben.”

Nagyvonalakban épp e küzdelemlről szól a harmadik fejezet, amelyet Szabó Tibor írt. A Bepillantás az elefántcsonttoronyba című részben a felsőoktatási intézmények szervezeti tulajdonságait/kultúráját és vezetési struktúráját elemezve az állami egyetemet „tekintélyelvű, öngazgató szocialista vállalat”-hoz hasonlítja. Egy olyan rendszer képe jelenik meg, ahol a javadalmak nem a teljesítménytől függenek, ahol a testületi döntések felelőtlensége uralkodik, ahol a rossz gazdálkodásnak nincs következménye, ahol a rövid távú, egyéni érdekek dominálnak - elkésztő látélet. A szerző szerint a bolognai célok megvalósításának kisiklása tehát nem vezethető vissza egy-egy elhibázott lépésre/döntésre, annak rendszerszintű okai vannak, vagyis „a felsőoktatás tulajdonviszonyainak, működési feltételeinek átalakítása, a tudáspiac működésének erősítése, majd a felsőoktatás irányítási rendszerének reformja minden szinten elengedhetetlen.”

Az egyetemirányítás bukdácsoló reformja című fejezetben Barakonyi bemutatja az egyetemi kormányzás modelljét s a világban zajló intézményirányítási trendeket, nemzetközi összehasonlító táblázatokkal alátámasztva, hogy bár más-más hangsúlyokkal - például a külső érdekeltek bevonása vagy a vezetőválasztás terén -, de a világ felsőoktatása e téren azonos célok felé halad. A magyarországi reformtörekvéseket is számba veszi a szerző a Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez (CSEFT) program keretében létrejött szakértői anyagtól kiindulva a végül elfogadott új felsőoktatási törvényig, rendkívül alapos elemzését adva az első koncepcióban szereplő irányító testületekkel kapcsolatos köztársasági elnöki indítványnak és az alkotmánybírói vétónak. Mindezek következtében az állami felsőoktatási intézmények irányításában gyakorlatilag minden változatlan maradt. Ha Magyarország nem akar a világban menedzsment-skanzenne válni, sürgősen lépnie kell, kongatja meg Barakonyi a vészharangot.

Az ötödik fejezet, a Terápia, a szerző által a felsőoktatásban látott problémákat gyűjti csokorba. (A megoldási javaslatokat A kritikus feladatok összefoglalása című hatodik fejezetben pontokba szedve olvashatjuk). Barakonyi szerint a bolognai folyamat hazai megvalósításának újratervezése elengedhetetlen, s ennek első lépése a felsőoktatás versenyképességének meghatározása lehetne (egy versenyképességi modell felépítésére a fejezet kísérletet is tesz). Ezt követően ki kell dolgozni egy felsőoktatási stratégiát, mert a hazai reformok kisiklásában a rendszerszintű gondolkodás hiánya nagy szerepet játszott - vélekedik Barakonyi. A hangsúlyoknak minden tekintetben a kimeneti oldalra kell helyeződnie, ehhez egyebek mellett a teljes képzési rendszer tartalmainak újratervezése

(szemléletes fa-metaphora érzékelteti az elképzeléseket), pedagógiai paradigmaváltásra, a felsőoktatás és a munkaerőpiac kapcsolatrendszerének kiépítésére (ide értve a diplomás pályakövetés és a hiteles rangsorok kérdését is) van szükség. A reformok sikeréhez - teszi hozzá a szerző - persze elkerülhetetlen az intézményirányítás (egyetemi kormányzás és professzionális menedzsment) és az intézményfinanszírozás (beleértve a tandíj ügyét is) kérdéseinek újragondolása is.

A könyv végén található Függelékben a téma szempontjából kiemelkedő fontosságú dokumentumok (Bolognai Nyilatkozat, CSEFT alapkoncepció, ÁSZ-jelentés stb.) olvashatók.

Barakonyi Károly könyvében azt írja: minden reform első lépése annak elmagyarázása, hogy miért nem tartható fenn a régi rend. Ennek ellenére alapos elemző vagy tájékoztató munkák, publikációk alig-alig születtek az elmúlt tíz évben. Most egy olyan művet tarthat a kezében az olvasó, mely a bolognai folyamat céljainak magyarországi bevezetése hiányosságainak bemutatásán túl rendszerbe szedve megvilágítja magát a bolognai folyamatot kiváltó gazdasági és társadalmi okokat is.

E mű tulajdonképpen nemcsak Barakonyi felsőoktatási tapasztalatának és eddigi (a bolognai folyamattal és intézményirányítással foglalkozó) publikációinak szintézise, hanem az elmúlt évek felsőoktatási vitái gócpontjainak áttekintése is. A témában Barakonyi jártassága megkérdőjelezhetetlen, elég, ha csak több évtizedes felsőoktatási oktatói és vezetői tapasztalatát, nemzetközi tájékozottságát, sokéves FTT tagságát vagy a hazai felsőoktatási reformot előkészítő munkacsoportban (CSEFT) vállalt szerepét említjük.

A könyv hipotézise, hogy a bolognai célok eléréséhez más területek (elsősorban az intézményirányítás és a felsőoktatás-finanszírozás) reformja is elengedhetetlen. Barakonyi az általa szerkesztett könyvben (a szerzőtársak fejezeteit szervesen beépítve a mű gondolatsodrába, azokkal jól alátámasztva és megvilágítva a mondanivalót) ezt a hipotézisét akarja bizonyítani - meggyőző érveléssel. A rendszerszemlélet, az összefüggések megvilágítása mindegyik fejezetnek lényeges eleme, a szerzők a strukturális okokat is látják a mélyben egy-egy jelenség mögött.

A Bologna „Hungaricum” olvasmánynak is izgalmas, hiszen azt is megmutatja, mi van a kulisszák mögött, ahol a dolgok eldőlték. S a felelősség kérdése sem marad elkendőzve, e könyvben mindenki megkapja a magáét: a nagy befolyású professzorok, az ágazat irányítói, a MAB, de még a hallgatók és a munkaerőpiac képviselői is, akik nem artikulálják kellő mértékben érdekeiket.

A mű két legerősebb része a hazai „bolognai” helyzet elemzése (ide értve a képzési rendszer újratervezésénél figyelembe veendő szempontok összegyűjtését is), valamint az intézményirányítással kapcsolatos nemzetközi fejlemények csokorba gyűjtése. A könyv két közkeletű tévhitet is meggyőzően oszlat el: az egyik, hogy a bolognai folyamat a felsőoktatási minőségromlás oka (a minőségromlásként megélt jelenség a felsőoktatással szembeni megváltozott társadalmi és gazdasági igényből fakadó tömegesedésből ered, ám ez pozitív folyamat, csak a helyzet kezelésére, a programok diverzifikációjára és pedagógiai paradigmaváltásra lenne szükség), a másik pedig, hogy a képzett szakemberek a bolognai folyamat következtében nem a munkaerőpiac által igényelt képzettséget kapják (a bolognai folyamat ennek épp ellenkezőjét akarja, senki nem írta elő Magyarországnak, hogy rossz, a munkaerő-piaci szükségleteket figyelmen kívül hagyó programokat állítson össze).

Egy harmadik tévhit is él a bolognai folyamattal kapcsolatban, ez pedig az, hogy a bolognai folyamat EU-projekt, az EU által előírt kötelezettség. A mű nem tisztázza az EU és a 46 ország önkéntes részvételével zajló független kormányközi folyamat viszonyát, hol erősíti, hol cáfolja ezt a tévhitet. Néma tisztázás a bemutatott dokumentumok és témák státuszára is ráfért volna: vannak olyan hivatkozott dokumentumok, melyek nem minősülnek hivatalos Bologna-dokumentumnak (például a rektorok grázi állásfoglalása), illetve olyan dokumentumokkal is találkozhatunk,

melyeknek semmi közük a bolognai folyamathoz (az OECD fontos nemzetközi szervezet, kiadványaira oda kell figyelni, de még csak tanácskozási joggal sem vesz részt a bolognai folyamatban). Ez a keveredés néha tematikusan is lecsapódik: az intézményirányítás módja, reformja például a bolognai folyamat egyetlen miniszteri találkozásának záródokumentumában sem szerepel. E sorok írója szerint a bolognai folyamat hazai fogadtatásának sem az nem tett jót, hogy tévesen EU-s kötelezettségként került be a szakmai kommunikációba, és valószínűleg az sem volt szerencsés, hogy az intézményirányítási reformkísérletek bolognai célként (és ezzel együtt hibásan: brüsszeli elvárás-ként) lettek kommunikálva.

Ami a végkövetkeztetéseket illeti, a könyv megközelítései meglehetősen egysíkúak (felsőoktatás piacosítása), de egy gondolatébresztő vitairatnak szánt mű esetében ez végképp nem róható fel hibaként. Ennek megfelelően a szerzők az általuk preferált modellnek (tandij, professzionális intézményvezetés stb.) csak az előnyeit mutatják be, azoknak a társadalmi (hozzáférés) és a felsőoktatás nem munkaerő-képző funkcióira (tudásfelhalmozás, hallgatók személyiségfejlődése, aktív állampolgárságra felkészülése stb.) gyakorolt lehetséges negatív hatásairól nem tesz említést a mű.

S hogy a külalakra is szóljunk: a szöveggondozás a mű leggyengébb láncszeme. A nyelvezet túlzottan szakmai, előismeret hiányában valószínűleg számos dolog nehezen érthető a kívülálló számára - így a könyv elsősorban a szakmai közvélemény olvasóközönségére számíthat. Számukra talán könnyebben megérthető a fejezetek végére szerkesztett, helyenként nem túl következetes vagy informatív lábjegyzetek, melyek miatt két könyvjelző ajánlott az olvasáshoz. Az olykor pongyola megfogalmazások azonban már az avatott olvasókat is zavarhatják: például a „bolognai folyamat újratervezését” említve nyilván nem magát a bolognai folyamatot akarja Barakonyi újratervezni, hanem a magyarországi bevezetés, elsősorban a többciklusú képzés újragondolásáról van itt szó, ahogy „Bolognai Nyilatkozatok” sincsenek, azaz csak egy van, ez esetben, a szöveggörnyezet alapján a bolognai folyamat miniszteri konferenciáinak záródokumentumaira gondolhatott a szerző.

Mindent egybevetve azonban elmondható: e könyv alapos, komoly munka, mely nagyban hozzájárulhat a szakmai közvélemény informáltságának javításához, az információs aszimmetriák felszámolásához, a közös fogalomkészlet kialakításához. E mű a legmegfelelőbb pillanatban kerülhet az olvasók elé: a bolognai születésnap alkalmából most mindenki értékeli, így Magyarországon is célszerű lenne újra feleleveníteni a bolognai gondolatot, őszintén szembenézni a megvalósítás hiányosságaival, s megtenni a szükséges korrekciókat, hogy mi is kellően profitálhassunk a folyamat eredményeiből.

A bolognai célok implementációjának hibáiból tanulva talán elkerülhetjük, hogy a következő, az oktatási rendszerünk jövőjét nagyban meghatározó (s a Bologna „Hungaricum”-ban sajnos csak szórmentén említett) projekt, az Országos Képesítési Keretrendszer létrehozása ugyanúgy a pro forma megvalósulás sorsára jusson. A bolognai újratervezéshez talán épp az OKKR lehet az új iránytű.